

רשויות חלוקות בגיטין*

הרב בנימין הולצמן

מבוא

ברשימה זו נסרוק סוגיה שלמה בפרק שמיני בגיטין (דף ע"ט ממשנה עד משנה). במהלך הדיון נניח כי, כדברי הגר"א, אף לתושבי"ע יש פשט. וכן נפריד בין הדוברים השונים במרוצת הסוגיה: בין דברי התנאים לדברי האמוראים, ובין מימרות האמוראים לפרשנות הגמרא עליהם¹. לאחר הפרדה זו נשים לב האם הבין כל רובד את דברי קודמו כפשוטו, ואם לאו נשאל מדוע. לעיתים קרובות נגלה שאין דברי האמוראים עולים בקנה אחד עם פשט קודמיהם, ולמרות שהדברים מובאים כפרשנות, יש כאן מעין מדרש. הבנה זו מצריכה להבין הן את המגמה שהעדיפה לא לקבל את דברי הדובר הקודם, והן את העולם החדש שבונה הדובר האחרון². עלינו להעיר שאין בסריקה זו כדי למצות את הסוגיה, אלא לתת כיוון כללי בלבד למגמותיה.

פשט המשניות

אומרת המשנה³:

- היתה עומדת ברשות הרבים וזרקו לה, קרוב לה -
- מגורשת, קרוב לו - אינה מגורשת, מחצה על מחצה -
- מגורשת ואינה מגורשת⁴...

* הדברים נלמדו עם ראש הישיבה, הרב דוד ביגמן, ועם הרב מאיר רובינשטיין, ולובנו עם תלמידי שילוב די.

¹ לעיתים אין דברי הגמרא מובאים במפורש כפרשנות למימרה, אלא כמשפט קישור וכיו"ב, כגון כותרת או שאלה עליה עונה המימרה. לטענתנו כל משפט שלא נאמר ע"י האמורא ממש, ייתכן והוא מהווה פרשנות לדבריו.

² למעשה הצגנו כאן את תמצית הצד הטכני של שיטת הלימוד הנהוגה בישיבתנו, בראשות הרב דוד ביגמן שליט"א.

³ נעדיף כאן את החלוקה למשניות הקיימת בגמרא, ולא כפי שנדפס במשנה: ענין "היתה עומדת ברשות הרבים" - בסוף משנה ב', ובגמרא ע"א, וענין "היתה עומדת על ראש הגג" - סוף משנה ג', ובגמרא ע"א.

היתה עומדת על ראש הגג וזרקו לה, כיון שהגיע לאויר
הגג - הרי זו מגורשת; הוא מלמעלה והיא מלמטה וזרקו
לה, כיון שיצא מרשות הגג, נמחק או נשרף - הרי זו
מגורשת.

בפשט המשניות יש כאן נתינה של הגט, כשמעשה הבעל מוגדר כ"זריקה",
אך אין כאן "קבלה". הגט אינו מגיע כלל אל האשה, ואפילו "נמחק או
נשרף" קודם שהגיע אליה⁵, ואפילו קודם שהגט נחת - הרי זו מגורשת.
"קרוב לה" שנשנה כאן, פשטו כדברי ר' יוחנן בבבלי (עח ע"ב) - "ואפילו
מאה אמה", ולא כדברי רב (שם ע"א) - "ארבע אמות שלה זהו קרוב לה".
וכן מוכח מלשון ר' אלעזר בתוספתא⁶: "קרוב לה מלוי".
ודאי ש"אפילו מאה אמה" ברשות הרבים אינם רשותה של האשה, אלא
שאין צורך שיגיע הגט לרשותה. בפשט המשנה די לנו אם יצא הגט מרשות
הבעל לכיוון האשה, על מנת שיחשב הדבר כ"נתן בידה"⁷.
וכדברי המשנה כשהאשה עומדת ברשות הרבים, כך דבריה בהמשך, כשאין
הבעל והאשה עומדים על אותו מישור: אם האשה עומדת על ראש הגג
והבעל למטה או להיפך, הגדרות הקירבה אינם נמדדות במרחק, אלא
במישור האופקי: כיון שיצא הגט מ"רשות" הבעל למקומה של האשה, הרי
יש כאן נתינה, ומגורשת.
המשנה לא הזכירה מהי הרשות שסביבות הגג: האם היא חצר הבעל, חצר
האשה, רשות אדם שלישי או רשות הרבים. לפי הצעתנו במשנה, אין לענין
חשיבות כלל, אלא שרשות זו נמוכה מהגג.
בגמרא על משנת "היתה עומדת על ראש הגג" אנו מוצאים שבע מימרות.
דבר זה מצביע על כך שיש כאן סוגיה אחת, ערוכה, ושיש לצפות לשיתוף

⁴ דילגנו כאן על כל ענין "וכן לענין קידושין וכן לענין החוב" וכו'.

⁵ בפשטות, רבותא זו, על אף על אף שנכתבה בסוף המשנה, הרי היא עולה על שלושת המקרים
שלפניה.

⁶ ריש פ"ו, הובאה בבבלי שם. בפשטות דברי ר' אלעזר שם: "אפילו קרוב לה מלו ובא הכלב ונטלו
אינה מגורשת" חולקים בהדיא על משנתנו.

⁷ ואין כאן המקום להאריך ביחס בין דברי המשנה כאן לדבריה בראש הפרק. ואם יזכנו ה' נאריך
במקום אחר.

רעיוני בין כל המימרות⁸. נסקור מימרות אלו אחת לאחת, וננסה לעמוד על הרעיון העומד מאחריהם:

מימרה ראשונה

והא לא מינטר

אמר רב יהודה אמר שמואל: בגג שיש לו מעקה עסקינן.
עולא בר מנשיא משמיה דאבימי אמר: הכא בפחות
משלשה סמוך לגג עסקינן, דכל פחות משלשה סמוך לגג -
כגג דמי.

(גיטין עט ע"א)

כותרת הגמרא

על פסיקת המשנה כי אשה נחשבת כמגורשת כשהגט מגיע לאוויר הגג, וכבר בהיותו באוויר, מקשה הגמרא "והא לא מינטר?". וביארו רוב הראשונים את שאלתה ד"בעינן חצר המשתמרת"⁹, ואילו גבוה מעל הגג אינו חצר המשתמרת. על שאלה זו מובאים בגמרא שני תירוצים: דברי שמואל, המעמיד את המשנה בגג שיש לו מעקה (וכנראה מעמידה גם כשהגט ירד לאוויר המעקה¹⁰), ודברי אבימי, המעמיד את המשנה כשירד הגט לאוויר ג' טפחים הסמוכים לגג. ובעוד דברי שמואל מתרצים יפה את שאלת הגמרא, קשה כיצד דברי אבימי הולמים שאלה זו, שאמנם פחות משלושה סמוך לגג "כגג דמי" לענין כמה הלכות, אך עדיין אינו משתמר, ויכול לעוף מגובה זה כפי שיוכל לעוף מגובה רב. רש"י (ד"ה "והא לא מינטר") הסביר את קושיית הגמרא בכך שבעיני אויר

⁸ על סוגיות הערוכות כרצף מימרות, ועל חזרת המספר שבע במניין מימרות אלו, העמידני מנחם כץ. ויעיין במאמרי במעגלים ב', שם נותחה סוגיה נוספת בעלת מבנה דומה.

⁹ לשון הריטב"א ("חידושים מכתב יד"). ונביא לקמן את דברי רש"י, שביאר את שאלת הגמרא באופן שונה.

¹⁰ העמדה זו מפורשת בירושלמי שיובא לקמן.

שסופו לנוח, ובמשנה אינו נח. קשה להלום פירוש זה במילים "והא לא מינטר", ועוד התקשו האחרונים מנין לרש"י דבעינן אויר שסופו לנוח¹¹. תוספות בעמ' הקודם (ד"ה "ותתגרש"), בענין בעיית ר' אלעזר "ד' אמות שאמרו - יש להן אויר או אין להן אויר" מקשה שאויר ד' אמות אינו מינטר, ומתרץ שבעיית ר' אלעזר היא האם "עשאוהו כמינטר", כפי שתיקנו בגי' טפחים באויר הגג. מדברי התוספות עולה כי אבימי מתרץ את קושיית "והא לא מינטר" בכך שבגי' טפחים הסמוכים לגג "עשאוהו כמינטר", והקושי ברור. ונראה להציע בפשטות, דבר הנכון פעמים רבות שמימרות אמוראים לא נאמרו כתשובה לשאלה, אלא הן העמדות העולות ישירות מהמשנה, והשאלה שבראשם לא מדברי האמוראים הם אלא פתיחת הגמרא לדבריהם. ואם אין ראייה דבר, זכר לדבר בירושלמי, האומר על משנתנו (הלכה ג'): "אמר ר' אלעזר: מתניתא בגג שיש לו מעקה והוא שירד לאויר מעקה, ושאין לו מעקה והוא שירד לאויר שלושה שהם סמוכין לגג...". ואין כותרת או שאלה שעליה ר' אלעזר עונה. אך לאחר שהוסיפה הגמרא כותרת זו לדברי האמוראים (מסיבות עליהן נעמוד לקמן), יש לנסות להולמה גם לדברי אבימי, ולכן יש להידחק כרש"י או כתוספות (או להציע שלאחר כותרת זו יתפרשו דברי אבימי שבתוך גי' טפחים אכן משתמר, וכ"ג דמ"י - לענין שימור).

פשט שמואל ואבימי

לפירושו, שהכותרת "והא לא מינטר" לא בהכרח עמדה לפני האמוראים הדוברים כאן, נעזר להציע כי לא בעיית "מינטר" גרמה לאמוראים להעמיד את המשנה במציאויות דחוקות, אלא בעייה אחרת. על פי העמדות האמוראים, הגט אינו מגיע ל"אויר הגג", אלא מגיע לגג עצמו. בכך דוחים האמוראים את ההבנה המפליגה שהצענו במשנה, שהגט לא מגיע כלל לאשה, ומוסיפים כאן הגעה. הגט מגיע לגג עליו עומדת האשה. אמנם אין הגט מגיע לידה ממש, אך כשהאיש למטה והאשה בראש הגג, כל הגג מוגדר

¹¹ ראה "פני יהושע" כאן, "בית-שמואל" קל"ט ס"ק ה'; "אבני מילואים" שם ס"ק ד'. ומפורש באבני מילואים: "והוא דפירש רש"י משום אויר שאין סופו לנוח ולא פירש כפשוטו שלא מינטר וה"ל חצר שאינה משתמרת, משום דאם כן מאי משני ליה אבימי בפחות מג' סמוך לגג".

כרשותה. ואמנם לא הגיע הגט לא לידה ולא לרשותה לענייני ממון, אך לקבלת הגט סגי בהכ"ל.¹²

והא לא מינטר

כאמור, הגמרא הבינה ששמואל ואבימי לא באו לפתור את בעיית הגעת הגט לאשה, אלא את ענין "מינטר". אולי כיון שהגמרא סומכת על העמדתה בהמשך, שברישא "גג דידה וחצר דידה" (או "דאושלה מקום"). הקדמת מילים אלו לדברי האמוראים מעמידה למעשה את דבריהם כאילו עסקו בבעיית "חצר המשתמרת" בזריקת גט לחצר האשה. בכך ממשיכה הגמרא את מגמתה בארבע המשניות הראשונות של פרק שמיני בגיטין - הגדרת מעשה הגירושין כהקניית הגט לאשה.¹³ והואיל ומבינה הגמרא שהגירושין במשנה הם מדין קנין חצר, שהגג שייך לאשה וקונה בו את הגט, צריך לבאר כיצד קונה אם הגט מתעופף מעל הגג, ולא מגיע כלל אל החצר, שהרי אינו משתמר באויר הגג. ולכן, אפילו אם הגג שלה ולא צריכה אלא לקנות את הגט בקנין חצר, בעינן שיהא באויר מחיצות או בתוך ג' טפחים מהגג.

מימרה שנייה

הוא מלמעלה. והא לא מינטר! אייר יהודה אמר שמואל:
כגון שהיו מחיצות התחתונות ערופות על העליונות. וכן
אמר רבי אלעזר אייר אושעיא: כגון שהיו מחיצות
התחתונות ערופות על העליונות.

¹² א. העדפנו לנסח את אמירת האמוראים כמגדירים את רשות האשה באופן מהותי. ועיין בדבריו של הרב ביגמן בגליון זה בעמ' 20 שהגדיר את רשות האשה בצורה חזותית, כאשר נראית רשות נפרדת.

ב. בדברי הירושלמי שהובאו לעיל, ענין המעקה וסמוך לג' הינם מימרה אחת. בבבלי הדברים הינם שתי מימרות. ויתכן, לפי דברינו, שאבימי "מחמיר" יותר בענין ההגעה משמואל. שמואל העמיד את המקרה בגג שיש לו מעקה (ואז ממילא "אויר הגג" = אויר המעקה), ואילו אבימי העמיד את "הגיע לאויר הגג" כהגיע לג' טפחים, דבר הרחוק ממילות המשנה.

¹³ והדברים ארוכים, ואכמ"ל. וראה חידושי הגר"ח על הש"ס סמן קנ"א, שם שני מיני גירושין, והשני: "במה דהיא עשתה קנין בהגט נעשה הגירושין". וראה עוד בספר ההפלאה על כתובות פו: ד"ה "תוס' ד"ה האומר לחבירו", בעיקר מהמילים "מיהו בדברי הרמב"ם ז"ל".

וכן אמר עולא אייר יוחנן: כגון שהיו מחיצות התחתונות
עודפות על העליונות.

אייל ר' אבא לעולא: כמאן? כרבי, דאמר: קלוטה כמי
שהונחה דמיא!

אייל: אפילו תימא רבנן, עד כאן לא פליגי רבנן עליה
דרבי - אלא לענין שבת, אבל הכא משום אינטורי
הוא, והא קא מינטר.

וכן אמר ר' אסי אייר יוחנן: כגון שהיו מחיצות
התחתונות עודפות על העליונות.

מחיצות התחתונות

המשנה נקטה ברישא "כיון שהגיע לאויר הגג", ובסיפא "כיון שיצא מרשות
הגג". לשיטתנו, שבפשט המשנה היציאה מרשות הבעל היא המגרשת, אולי היה
עדיף לו היתה כותבת המשנה ברישא "כיון שיצא מאויר החצר". ייתכן והעדיפה
המשנה לנקוט במקום המגדיר רשות, שהרי רק הגעה לרשות מסויימת שאינה
מקומו של הבעל, כגון אויר הגג, מוגדרת כיציאה מרשות הבעל. ועוד, שהמקום
שסביבות הגג אינו מעלה ואינו מוריד, ואיננו יודעים כלל אם הוא חצר, רחוב
וכיו"ב, ואולי לכן אין המשנה מזכירה אותו.

אך להבנת האמוראים, שהאשה מגורשת רק אם הגט הגיע לרשותה, ולא סגי
ביציאה מרשות הבעל לכיוונה, אין המילים "כיון שיצא מרשות הגג" בסוף
המשנה הולמות כלל, כיון שאף אם יצא מרשות הגג או מרחף מעל החצר - אינה
מגורשת עד שלא יגיע למקומה של האשה. וכך נראה להבין את דברי האמוראים
שהעמידו את משנתנו בחצר שחומתה גבוהה מהבית שבתוכה: רק אם אויר
המחיצות גבוה מהגג, אזי מיד כשיוצא הגט מרשות הגג האשה מגורשת, כיון
שהגט כבר במחיצות החצר, והגיע לרשותה של האשה (הרשות בה היא עומדת,
ולא רשותה הקניינית). ואם כן, מגמת האמוראים המעמידים את הסיפא
במחיצות תחתונות עודפות זהה לחלוטין למגמת המעמידים את הרישא בגג
שיש לו מעקה, ושתי המימרות של רב יהודה אמר שמואל הינם למעשה דבר
אחד.

"והא לא מינטר"

לכן נאמר גם כאן, כפי שאמרנו על המימרה הקודמת, שהאמוראים לא באו לומר כיצד הגט "מינטר" באוויר, אלא מעמידים את המשנה באופן בו הגט מגיע לרשות האשה, ואינם מסתפקים בכך שהגט יצא מרשות הבעל ועדיין מרחף באוויר. אך הגמרא אינה מסתפקת אף בכך, ולשיטתה אינה מגורשת עד שהגט יגיע לחצרה או לרשותה הממונית. אף כאן הגמרא סומכת על דבריה בהמשך, שמדובר בסיפא ב"בגג דידיה וחצר דידיה", ומעמידה הגמרא את דברי האמוראים שלא באו לפתור אלא את בעיית חצר המשתמרת. ואליבא דסתמא דגמרא, אפילו בחצר דידיה, אם לא הגיע לאויר החצר - אינה מגורשת עד שיגיע לאוויר מחיצות. ולכן המשנה, שפסקה שמגורשת כשיצא מרשות הגג, הועמדה כשמחיצות תחתונות עודפות על העליונות.

"כרבי"

דברי עולא לר' יוחנן ור' זירא לר' אסי: "כמאן? כרבי" קשים מאוד. ראשית אם דברי עולא ורב אסי נאמרו כתרופך לשאלה "והא לא מינטר", אזי עצם ההשוואה לשבת בלתי אפשרית, שהרי החילוק לבסוף בין שבת לגט: "אבל הכא משום אינטורי הוא" כבר נאמר. ועוד קשה, שאם נבין שאלה זו בפשטות, שהואיל ומגורשת אפילו כשהגט בתנועה נראה שהלכה כרבי שאמר "קלוטה כהונחה", אזי שאלה זו מתיחסת ישירות אל המשנה, ואילו מסוגיתנו עולה ששאלה זו עולה על דברי עולא ורב אסי. אך לפירושינו אין הדבר קשה כלל, שהאמוראים לא ענו לשאלת "והא לא מינטר", אלא העמידו ישירות את המשנה, כיון שהבינו שהגט צריך להגיע לרשות האשה. בהבנה זו הגדירו האמוראים רשות שאינה ממונית, המגדירה את מקום האשה לענין גיטין. לאחר השוואה זו, מתבקשת ההשוואה לענין שבת, שאף בשבת אנו מחפשים הגדרה לרשות בה נמצא האדם, שממנה אסור לו להוציא לרשות אחרת.

הגדרת הרשות הן ברישא דמתניתין (לרב יהודה אמר שמואל) והן בסיפא, במחיצות המגדירות רשות, מחזקת את ההשוואה לשבת שאף בה מחיצות מגדירות רשות. ר' אבא הבין בקושייתו שנקבעה כאן זהות מוחלטת בין גיטין לשבת, ומכאן הסיק (או הקשה) שמשנתנו כרבי, שאינו מצריך בשבת קליטה של החפץ ברשות, אלא מחייב את הזורק בשבת מרשות הרבים לרשות הרבים ורשות היחיד באמצע. עולא (או הגמרא בשמו) מחלק, ומחדש שאמנם חידשו האמוראים את מושג הרשויות לענין קבלת הגט, אך חלוקה זו אינה זהה לשבת.

בשבת העברת רשות מוגדרת, אליבא דחכמים, על ידי הנחה, אבל בגט די לנו שהגט יגיע לרשות האשה בצורה מינימלית, ואפילו לא נח – מגורשת. החלוקה בין רשויות לענין שבת לבין רשויות לענין הגט מנוסחת יפה בירושלמי כאן (סוף הלכה ג'): :

מה בין גיטין ומה בין שבת? אמר ר' אבא: בשבת כתיב
"לא תעשה כל מלאכה" נעשית היא מאליה, ברם הכא
"ונתן בידה" – ברשותה.

בגט די בהגעה לרשותה, והגט אכן הגיע לרשותה. אך בשבת, הואיל והמלאכה נעשית מאליה, פטרו חכמים אם החפץ לא נח. מכאן עולה, כי דברי הגמרא "אבל הכא משום אינטורי הוא, והא קא מינטר" אין פירושם שהחצר שומרת על הגט, כפי שהבנו בכותרת הגמרא "והא לא מינטר", אלא שהאשה שומרת על גיטה, לפיכך נחשב הקלוט כמי שהונח. ונראה שהבנת הראשונים והבנתנו בכותרת הגמרא היתה נכונה, אלא שבכותרת שאלה הגמרא מונח בו השתמש התרצן לקושיא "כמאן? כרבי". ובכך שפתחה בו את הסוגיה, והקדימה אותו לדברי האמוראים, למעשה יצקה בו תוכן חדש ורחב יותר. ואמנם דיון הגמרא במימרה השניה פותח ב"והא לא מינטר" ומסתיים ב"והא קא מינטר", אך אין הסיום מעין הפתיחה, אלא כפי שראינו, הפתיחה מעין הסיום.

מימרה שלישית

נמחק.

אייר נחמן אמר רבה בר אבוב: לא שנו אלא שנמחק דרך
ירידה אבל דרך עליה - לא,
מאי טעמא? מעיקרא לא למינח קאי.

נחלקו הראשונים בביאור "דרך ירידה" ו"דרך עליה". לדעת רש"י ורוב הראשונים, זריקת הגט מלמטה לגג ולהפך היא קשתית (ובמיוחד לאחר שהעמדנו בגג שיש לו מעקה), כשתחילה הגט עולה, ולבסוף יורד. ומעמיד רב נחמן את משנתנו בשנשרף הגט לאחר שהתחיל לרדת.

הרמב"ם הבין¹⁴, כנראה, ש"דרך ירידה" הוא כשהבעל זורק את הגט מלמטה למעלה, ו"דרך עלייה" הוא כשהבעל זורק מלמטה לראש הגג. ומסביר רב נחמן שלא שנתה המשנה "נמחק או נשרף" אלא על הסיפא.

כך או כך, אנו מוצאים בדברי רב נחמן תנאי שונה להגדרת "רשות האשה" לענין גיטין: הגט יכול להחשב כאילו הגיע אל האשה אפילו אם למעשה מתעופף הוא מעל המקום בו היא עומדת, אך רק אם הגט יורד לכיוונה. אבל אם נמחק או נשרף קודם לכן - אמנם יצא מרשות הבעל, אבל עדיין לא נחשב כאילו הגיע לרשות האשה, ויש צורך גם בכך.

נראה שגם כאן הסבר ה"מאי טעמא" אינו מדברי ר"נ, אלא הסבר הגמרא, אשר כבר הכירה את הפתרון המובא בהמשך, המעמיד את המקום בו עומדת האשה כשייך לה, ולכן המעמיד את ר"נ לא כמתייחס לבעיית הגעת הגט לאשה, אלא כמתייחס לענין גירושין בגט שאינו נח¹⁵.

מימרה רביעית

נשרף.

אמר ר"נ אמר רבה בר אבוה: לא שנו אלא שקדם גט

לדליקה, אבל קדמה דליקה לגט - לא.

מ"יט: מעיקרא לשריפה קאזיל.

מימרה זו, וגם דברי הגמרא עליה, בנויים מבחינה ספרותית באופן מקביל למימרה הקודמת. ביאור הגמרא למימרה ישיר יותר, עד כדי כך שנראה שההסבר למימרה הקודמת ("מעיקרא לא למינח קא"י") נאמר בעקבות ההסבר כאן ("מעיקרא לשריפה קאזיל"), ולא להפך.

אך אנו נציע, כדרכנו במימרות הקודמות, שאף כאן מעמידה המימרה את המשנה על מנת ליצור מצב של הגעה לרשות האשה: בעוד שעפ"י המשנה מגורשת האשה כשהגט יוצא מרשות הבעל לכיוונה, ואין צורך כלל שיגיע אליה, ולכן אפילו זרקו הבעל שעל הגג לתוך מדורה שלצד האשה למטה - מגורשת, מבין ר"נ שהגט צריך להגיע לרשות האשה, והגעה לרשות האשה נחשבת כהגעה לאשה עצמה רק אם הייתה הזריקה בעלת פוטנציאל שיגיע ליעדו - לאשה. אבל

¹⁴ גירושין פ"ה הל' ג-ד. ונתקשו הראשונים בדבריו, ראה רמב"ן ור"ן על אתר. ואנו פירשנו עפ"י המ"מ, ע"י ש.

¹⁵ ואולי מדברי הגמרא כאן דייק רש"י בתחילת הסוגיה ש"בעיני אוויר שסופו לנוח", ובוה מתורצת קושיית האחרונים שהובאה לעיל בהערה 11.

אם זרקו הבעל לתוך האש, הואיל ומראש לא תיתכן הגעה בזריקה כזו - אין כאן הגעה לרשות האשה, גם אם "יצא מאוויר הגג", ואינה מגורשת.

מימרה חמישית

אמר רב חסדא: רשויות חלוקות בגיטין.
א"ל רמי בר חמא לרבא: מנא ליה לסבא הא?
א"ל, מתניי היא: היתה עומדת על ראש הגג וזרקו לה,
כיון שהגיע גט לאויר הגג - הרי זו מגורשת.
במאי עסקינן? אילימא בגג דידה וחצר דידה, למה לי
אויר הגג? אלא בגג דידה וחצר דידה, כי הגיע לאויר
הגג מאי הוי? אלא פשיטא בגג דידה וחצר דידה.
אימא סיפא: הוא מלמעלה והיא מלמטה וזרקו לה, כיון
שיצא מרשות הגג, נמוחק או נשרף - הרי זו מגורשת, ואי
בגג דידה וחצר דידה, אמאי מגורשת? אלא בגג דידה
וחצר דידה.
רישא בגג דידה וחצר דידה, סיפא בגג דידה וחצר
דידה? אלא לאו דאושלה מקום, דחד מקום מושלי
אינשי, תרי מקומות לא מושלי אינשי.
א"ל: מידי איריא? דלמא הא כדאיתא והא כדאיתא,
רישא בגג דידה וחצר דידה, סיפא בגג דידה וחצר
דידה.

שלוש מילים אמר רב חסדא: רשויות חלוקות בגיטין. בניגוד לארבע המימרות הקודמות, דברי רב חסדא אינם אוקימתא על משנתנו, אלא הלכה מהלכות גיטין העומדת בפני עצמה. רב חסדא מבטא בשלוש מילים את העיקרון ההלכתי של כל המימרות שנאמרו בסוגייתנו: האשה מגורשת כשמגיע הגט לרשות בה היא נמצאת (באם הבעל ברשות אחרת).

עיקרון זה נמצא גם בדברי רב יוסף, המופיעים לעיל עז ע"ב:

ההוא גברא דזרק לה גיטא לדביתהו, הוה קיימא בחצר,
אזל גיטא נפל בפיסלא; אמר רב יוסף: חזינן, אי הווא

ארבע אמות על ארבע אמות - פלג ליה רשותא לנפשיה,

ואי לא - חדא רשותא היא¹⁶.

ניסוחו של רב חסדא ודבריו על חילוק רשויות כמעט מכריחים אותנו להשוות את חילוק הרשויות בגט לחילוק הרשויות בשבת. הגמרא לא השוותה את דברי רב חסדא לשבת, אולי משום שמגמת הסוגיה כאן לדחות את דבריו. והדברים מצטרפים לדברי הגמרא במימרה השלישית, שם העלתה חילוק אפשרי בין דיני הוצאה בשבת לבין חלוקת רשויות לענין גיטין. אך מצאנו במקום אחר:¹⁷ "אמר רבא: רשות שבת כרשות גיטין דמיא".

ונעיר כי רבא הוא המוכיח לקמן את דברי רב חסדא ממשנתנו, והוא אף האמורא המאוחר ביותר מבין אמוראי המימרות בסוגייתנו, דבר המעלה את הסברה כי הוא שערך מימרות אלו והביאן כאחד.

רמי בר חמא ורבא

כאמור, דברי חסדא הינם מימרה בפני עצמה, ולא העמדה למשנה. עד כדי כך שרמי בר חמא, תלמידו וחתנו של רב חסדא, מחפש לה מקור. רבא (אף הוא תלמידו של רב חסדא, וחתנו לעתיד) קושר בין דברי רב חסדא למשנתנו: הואיל ומגורשת כשהגיע לגג, למרות שלא הגיע לידה, מכאן ש"רשויות חלוקות בגיטין".

בקריאה רצופה ניתן להתרשם שכל הנסיון להוכיח כי משנתנו עוסקת בבעל שהשאיל מקום לאישתו הינו מדברי רבא. מעין ראייה לכך ניתן למצוא בכך שדחיית ההוכחה פותחת במילים "א"ל", כלומר: ענה רבי בר חמא לרבא (ודחה ראייתו). ובכל זאת נטען כי אין דרך הגמרא להאריך כל כך בראיות הנאמרות בדו-שיח, אלא דברי רבא מסתיימים בצייטוט ממשנתנו, והדיון שאחריו הוא דיון הגמרא בדברי רבא. לפי זה יתפרש ה"א"ל" בסוף כטענה הנטענת כנגד רבא, שיכל רמי בר חמא לומר לו כך. ונעיר כי בכת"י ותיקין (041) אין גורסים את המילים "א"ל מידי איריא", והדחייה פותחת במילים "דילמא הא".

לפי פרושנו, דיון הגמרא בדברי רבא מהווה למעשה מעין הקדמה לדחיית דבריו. בדיון זה מניחה הגמרא כי אשה מתגרשת בקניית הגט, דבר שכמעט מנוגד לפשט

¹⁶ בארנו את דברי רב יוסף לפי פשטם. הגמרא שם מבינה שהאשה אינה מתגרשת לא משום חילוק רשויות, אלא משום בעיית קניינים, ולכן מעמדה העמדות שונות בדבריו, בדיוק כפי שעשתה בסוגייתנו. וראה מאמרו של הרב ביגמן בגיליון זה בעמ' 20.

¹⁷ שבת פ"א.

דברי רב חסדא. והואיל וכך, מסבירה הגמרא את לימוד רב חסדא ממשנתנו לא כפשוטו, וכפי שעולה ממכלול הסוגיה, אלא בכך שאין אפשרות להסביר את משנתנו אם לא נעמידה בבעל שהשאל מיקום לאישתו. ודוחה את הראיה בכך שניתן להעמיד את המשנה גם באפשרות נוספת: "רישא בגג דידה וחצר דידיה, וסיפא בגג דידיה וחצר דידה". גם אפשרות זו וגם ההעמדה "דאושלה לה מקום", אינם פשט לא במשנה ולא בדברי רבא הלומד את רב חסדא מהמשנה. העמדת מסקנת הגמרא את המשנה ברישא בגג שלה וחצר שלו ובסיפא להפך, קיימת ברקע מתחילת סוגייתנו. וכבר הראנו שהמימרה הראשונה, "בגג שיש לו מעקה עסקינן", לא תפתור את בעיית "והא לא מינטר" אלא אם נניח שמדובר כאן בקנין חצר, וכמובן אין האשה קונה אלא בחצר שלה. נראה שהגמרא בחרה להביא דיון זה דווקא על דברי רב חסדא, למרות שהראנו שדברים אלו עולים ישירות על המשנה, לא רק כדי לדחות את דברי רבא, אלא גם משום שרב חסדא מבטא במפורש את העיקרון המונח בבסיס המימרות האחרות. ולכן, בעוד שהסוגיה מעמידה או מפרשת את שאר המימרות, דברי רב חסדא גם מעומדים¹⁸ וגם נדחים¹⁹.

מימרה שישית

אמר רבא: שלש מדות בגיטין;

הא דאמר רבי: קלוטה כמי שהונחה, ופליגי רבנן עליה,
הני מילי לענין שבת, אבל הכא משום אינטורי הוא, והא
מינטר.

והא דאמר רב חסדא: נעץ קנה ברשות היחיד ובראשו
טרסקל וזרק ונח על גביו, אפילו גבוה מאה אמה - חייב,

¹⁸ הראשונים מסבירים את דברי רב חסדא "אם השאילה הבעל מקום בחצרו לקבלת גיטה" (לשון רש"י, ובדומה שאר הראשונים). פרשנות זו כמעט מוכרחת מדיון הגמרא בדברי רבא. אך את דברי רב חסדא לעצמם נראה לפרש, כפי שהצענו, גם ברשות שאינה קניינית, כגון חתיכת עץ שגודלה ארבע על ארבע (דוגמת רב יוסף, לעיל עז ע"ב) או גג (דוגמת משנתנו), ואף בחלוקת בעלות (כחלוקת דירין בדברי רבא לקמך).

¹⁹ ואכן דברי רב חסדא דחויים מההלכה, וניסחו הרמב"ם (גירושין פ"ה ה"ג) ושוי"ע את ההלכה העולה ממשנתנו ע"פ האפשרות למסקנת הגמרא "היתה עומדת בראש הגג שלה". למרות שעקרונית אף אם "אושלה מקום" מגורשת, כפי שפסקו הרמב"ם (שם ה"ט) ושוי"ע בהקשר למעשה ברב יוסף שהובא לעיל.

לפי שרשות היחיד עולה עד לרקיע, הני מילי לענין שבת,
אבל הכא משום אינטורי הוא, והא לא מינטר.
והא דאמר רב יהודה אמר שמואל: לא יעמוד אדם בגג
זה ויקלוט מי גשמים מגגו של חבירו, שכשם שדירין
חלוקין מלמטה כך דירין חלוקין מלמעלה, הני מילי
לענין שבת, אבל לענין גט משום קפידא הוא, וכולי האי
לא קפדי אינשי.

אם נניח שקטע זה כולו נאמר ע"י רבא, נתקשה בשתי קושיות המצריכות עיון גדול. ראשית, שלוש המידות מסקנתן היא לחלק בין ענין שבת לענין גט בדיני רשויות. דבר זה מנוגד מפורשות לדברי רבא בשבת פ ע"א שהובאו לעיל: "רשות שבת כרשות גיטין דמיא". ולא זו בלבד, אלא על דברי רב חסדא לעיל הביא רבא עצמו, לפני שורות ספורות, הוכחה ממשנתנו, ומכאן שמוכיח רבא שרשויות חלוקות אף בגיטין, ולא רק בשבת.

ועוד קשה, שרבא פתח ואמר: "שלוש מידות בגיטין", ואילו במניין אי אתה מוצא אלא שלוש חוסר מידות בגיטין. שקשה לקרוא להסכמה של רבי וחכמים בהלכות גיטין "מידה", וכן לאמירה שקנה ובראשו טרסקל או חלוקת דירין מתחת לגג אינו חילוק רשויות לענין גיטין אי אפשר לקרוא "מידה בגיטין".

לכן נציע כי המשפט החוזר כאן שלוש פעמים, "הני מילי לענין שבת, אבל הכא משום אינטורי הוא, והא לא מינטר" אינו מדבריו של רבא, אלא העמדת הגמרא לדבריו. אך רבא דיבר דווקא לענין גיטין, וציין שלוש הלכות בולטות בחלוקת רשויות לענין שבת, אותן יש להפעיל בנתנת גט: גט באוויר רשות האשה יגרשה, שקלוטה כהונחה; זרק גט לטרסקל שע"ג קנה שברשות האשה, אפילו גבוה מאה אמה - מגורשת, שרשות האשה עולה עד לרקיע; ועמדה אשה בגג זה והבעל על גג חבירו, וזרק הבעל את הגט לגג חבירו, אף שהגגות נראים מלמעלה כגג אחד, הרי האשה מגורשת, ש"כשם שדירין חלוקין מלמטה כך דירין חלוקין מלמעלה"²⁰.

²⁰ נער, שעפ"י העמדת הגמרא את שאר המימרות בסוגייתנו, שהאשה מתגרשת כשקונה את הגט ממונית בקנין חצר, קשה חלק זה של דברי רבא, העוסק בשתי גגות. ומשלימים הראשונים כאן ומעמידים ב"אושלה מקום", כפי שעשתה הגמרא לעיל: "היו לו שני גגין סמוכין זה לזה, והשאלה מקום בזה לקבל את גיטה וקיבלתו בזה..." (לשון רש"י). ולפירושו לא קשה כלל, ואין

רבא מפרש ומדגים את דברי רבו רב חסדא, דברים להם מצא מקור וראיה במשנתנו, ובכך למעשה מרחיב אותם, ומנסח כלל חדש, כאמור: "רשות שבת כרשות גיטין דמיא".

מימרה שביעית

אמר אביי: שתי חצרות זו לפניו מזו, פנימית שלה וחיצונה שלו, [ומחיצות החיצונות עודפות על הפנימיות]²¹, וזרקו לה, כיון שהגיע לאויר מחיצות החיצונה - הרי זו מגורשת, מאי טעמא? פנימית גרפה במחיצות החיצונה קא מינטרה; מה שאין כן בקופות, שתי קופות זו בתוך זו, פנימית שלה וחיצונה שלו, וזרקו לה, אפילו הגיע לאויר פנימית - אינה מגורשת, מאי טעמא? דהא לא נח. וכי נח מאי הוי? כליו של לוקח ברשות מוכר הוא! הכא במאי עסקינן - בקופה שאין לה שוליים.

רבו לדברי אביי הגירסאות והפירושים²², ולא נלאה את הקורא שהגיע עד סיום מאמר זה בסקירתם, אך המשותף לכולם הוא שבראשית דבריו מרחיב אביי את רשות האשה, ובהמשך - מצמצם הרחבה זו לחצר בלבד ולא לקופות. לעיתים בסוגיות הערוכות כרצף מימרות, וביחוד כשבע מימרות, אנו מוצאים את חידושה העיקרי של הסוגייה במימרה האחרונה, שכביכול כל הסוגייה

צורך להעמיד בהשאלה מקום, אלא אף כשהגנות למעלה נראים כג אחד - אם חלוקין הדירין למטה, אזי אם זרק לה גט מג זה לגג שני - מגורשת.

²¹ בכת"י ותיקן ליתא, ובכת"י והדפוס איתא, וראה רשב"א שלא גרס משפט זה, אך כתב "ופירושה דמילתא כגון שהיו עודפות וגבוהות מחיצות של חיצונה על מחיצות הפנימית".

²² עיין בהערה הקודמת. ועוד נחלקו הראשונים האם לגרוס "כיוון שהגיע לאויר מחיצות החיצונה" או "מחיצות הפנימית", ואף בקופות נחלקו כן, ולכל גרסה הוצעו כמה פירושים. יעזיין בעיקר בתוספות ד"ה "פנימית", "דהא" וברשב"א על אתר.

מובילה אליה²³. כאן אין זה כך, אלא חידושה העיקרי של הסוגיה הוא בדברי רב חסדא, אותם קבענו ככותרת למאמר זה. ומדוע לא נאמרה מימרה זו בסוף? נעלמו מאיתנו דרכי הגמרא, אך בכל זאת נציע שאולי לא יכלו להאמר דברי רב חסדא בסוף, כיוון שדברי רבא, המפרשים ומרחיבים מימרה זו, היו צריכים להאמר אחריהם. לכן הובאו לפני רב חסדא המימרות המעמידות את המשנה, ולאחר שדנה הגמרא ישירות במשנה, דנה באמירות הנוגעות לדינה הכללי של המשנה²⁴.

סיכום

ראינו בסוגייתנו שלוש תפיסות בענין מעשה הגירושין:

פשט המשנה - יציאת הגט מרשות הבעל לכיוון האשה נחשבת כנתינת הגט, ואין צורך שהגט יגיע אל האשה.

מימרות האמוראים - האשה מגורשת כשמגיע הגט לרשותה, ולא דווקא רשות קניינית, אלא למקום שבו עומדת.

"סתמא דש"ס" - האשה מגורשת כשקונה את הגט, ולכן צריך להגיע למקום שקונה בו, כגון חצרה המשתמרת.

ניתן להניח שלפנינו סוגיה שעברה שתי עריכות: עריכה ראשונה - ליקוט המימרות והבאתם כיחידה אחת על משנתנו. עריכה שנייה - הוספת דברי הגמרא על אמירות אלו. הואיל והאמורא המאוחר ביותר שזכר בסוגיה זו בשם הוא רבא, ניתן לייחס לו את העריכה הראשונה. ובמיוחד כשידוע שרבא עסק בעריכות מעין אלו במקומות רבים אחרים. ניתן להוסיף לשלב זה גם את הדיון "כמאן כרבי" שבמימרה השנייה. העריכה השנייה, המאוחרת לרבא, שינתה את מהות המימרות מהיסוד, כפי שהראנו במהלך המאמר. וכמו במקומות אחרים, הלומד מושפע כמעט רק ממגמתה הסופית של הגמרא, דבר שעיצב גם בסוגיה זו את ההלכה.

²³ כך למשל בסוגיה בה עסקנו במעגלים ב', עמ' 25 העוסקת בסוגיית "הניח לו גחלת על ליבו ומת" במסכת בבא קמא.

²⁴ כך דרך התלמוד בהרבה מקומות.